

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

تهدیدها و راهکارهای مقابله با سگ‌های ولگرد در مناطق حفاظت شده

امیر محمد حبیبی¹، مهدی اهتمام²، محمد عارفی مهر³

1- دانشجوی کارشناسی علوم محیط زیست، گروه محیط زیست، دانشکده جغرافیا و دانشگاه حکیم سبزواری

AMIR.MOHAMMAD.HABIBI138@GMAIL.COM

2- کارشناسی ارشد محیط زیست شاخه آلودگی، گروه محیط زیست، دانشکده جغرافیا دانشگاه حکیم سبزواری

3- دکتری عمومی دامپزشکی، دامپزشک حفاظت

کارشناسی ارشد علوم محیط زیست گرایش حفاظت تنوع زیستی، گروه محیط زیست دانشکده جغرافیا، دانشگاه حکیم سبزواری

چکیده

سگ‌ها به عنوان فراوان‌ترین گوشت‌خوران روی زمین مشکلاتی را برای حیات وحش به وجود آورده‌اند. سالانه هزاران گونه جانوری از تخم و جوجه پرندگان تا انواع خزندگان و جوندگان و پستانداران گیاهخوار و گوشتخواران بزرگ جثه قربانی این سگ‌ها می‌شوند. در این مقاله به منظور کنترل جمعیت آن‌ها راهکارهایی ارائه شده است، رویکرد اتخاذ شده رویکرد مشارکتی و چندجانبه باشد تا بتواند ابعاد مختلف این موضوع پیچیده را به طور کامل در بر بگیرد. این رویکرد نیازمند همکاری تنگاتنگ چندین ارگان مسئول با همکاری متخصصان و علاقه‌مندان و داوطلبان است.

واژگان کلیدی: سگ ولگرد - مناطق تحت حفاظت - حیات وحش

مقدمه

گرگ‌ها اولین حیوانی بودند که بین 15000 تا 50000 سال پیش توسط مردم اهلی شدند. آن‌ها در طی این مدت توانسته‌اند لقب بهترین دوست انسان را از آن خود کنند و به یکی از محبوب‌ترین حیوانات خانگی دنیا تبدیل شوند. اما در سال‌های اخیر حضور سگ‌ها در مناطق حفاظت شده باعث مشکلات فراوانی برای حیات وحش شده است. سگ یک حیوان خانگی محسوب می‌شود و باید در خانه و تحت کنترل صاحبان خود نگه داشته شود و نه به صورت رها شده در طبیعت، زیرا در این صورت باعث ایجاد مشکلاتی و همچنین خودکشی حیوان نیز از زندگی خوبی برخوردار نخواهند بود.

سگ ولگرد (Free-Ranging Dogs):

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

سگ ولگرد به هرگونه سگی گفته می‌شود که فارغ از بلا صاحب بودن یا دارای صاحب، کنترلی بر رفتار آن وجود نداشته باشد. همچنین باید در نظر داشت که طبق تعریف سگ‌ها، حیوانات خانگی هستند و عضو حیات وحش محسوب نمی‌شوند. جمعیت جهانی سگ‌ها 900 میلیون تخمین زده شده است، که 17 تا 24 درصد آن‌ها به عنوان حیوانات خانگی تلقی می‌شوند که بنابراین کنترل می‌شوند اما جمعیت عظیمی از سگ‌ها رها شده هستند و مخاطراتی را برای حیات وحش به وجود می‌آورند.

تهدیدات سگ‌ها در مناطق حفاظت شده:

- شکار مستقیم جانوران

- انتقال بیماری

- رقابت

دورگه سازی (Hybridization)

ما متوجه شدیم که سگ‌ها در انقراض 11 گونه از جمله یوزپلنگ، ریل هاوایی، تونگا و اسکینک و میش مرغ نقش دارند. سگ‌ها همچنین یک تهدید شناخته شده یا بالقوه برای 188 گونه در معرض تهدید در سراسر جهان هستند: 96 پستاندار، 78 پرنده، 22 خزنده و سه گونه دوزیست. این اعداد سگ‌ها را بعد از گربه‌ها و جوندگان به عنوان مضرترین شکارچیان مهاجم پستانداران در رتبه سوم قرار می‌دهد. شکار شایع‌ترین تأثیر گزارش شده سگ‌ها بر حیات وحش بود. رژیم غذایی معمولاً همه چیزخوار سگ‌ها به این معنی است که آنها پتانسیل قوی برای تأثیرگذاری بر تنوع گونه‌ها دارند. گونه‌های در معرض خطر با جمعیت کوچک به ویژه در برابر چنین حملات شدید شکار آسیب پذیر هستند.

آسیب سگ گله به بره حیواناتی مانند مرال و شوکا در زمان کوچ دام به مناطق تحت مدیریت یا مواردی که موجب جدا افتادن بره آن‌ها از مادرشان می‌شود و احتمال حمله تک یا گله‌ای سگ‌های ولگرد به حیات وحش و تلفات و شکار مستقیم آن‌ها اشاره کرد.

گزارش‌های فراوان از حمله گروهی و کشتن گونه‌های شاخص گربه سانان از جمله یوزپلنگ، پلنگ، کاراکال، سیاه گوش، گربه پالاس، گربه شنی، آهو، گربه جنگلی و گربه وحشی و سایر گونه‌ها توسط حملات سگ‌های ولگرد وجود دارد.

توله یوز پلنگ‌ها از سگ گله بیشترین آسیب را می‌بینند ولی آمار کاملی از تعداد تلفات یوزپلنگ به دلیل حمله سگ‌های گله در دست نیست. یوزپلنگ گونه‌ای درخطر انقراض است و اکنون فقط شماری از آنها در ایران و آفریقا زیست می‌کند. سگ‌های گله با حمله به یوزپلنگ‌های ایرانی در زیستگاه پارک ملی توران، مرگ آنها را رقم می‌زند، اما در بسیاری موارد این اتفاقات، کمتر اطلاع رسانی و ثبت می‌شود. سازمان

همایش ملی
پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

حفاظت محیط زیست در سال‌های گذشته پروانه چرای دام دامداران منطقه در محدوده ۱۰۰ هزار هکتاری در پارک توران را به منظور حفظ جان یوزپلنگ‌های ایرانی، خریداری کرده است تا از ورود دام و سگ گله به منطقه حفاظت شده جلوگیری شود.

سگ‌های بدون صاحب به عنوان مهم‌ترین مخازن بیماری در طبیعت محسوب می‌شود و نقش غیر قابل انکاری در انتقال بیماری‌های مشترک با حیات وحش دارند.

دستمپر سگ‌سانان (Canine distemper) یک بیماری ویروسی است که گونه‌های مختلفی از پستانداران مانند سگ‌سانان، گربه‌سانان، راسوها، کفتارها، پانداها، گربه‌های زباد و بعضی از پریمات‌ها را آلوده می‌کند. تا مدت‌ها تصور می‌شد که این بیماری، گربه‌سانان را مبتلا نمی‌کند اما در سال‌های اخیر، مواردی با علائم خفیف از ابتلا به این بیماری در گربه‌سانان بزرگ و کوچک مشاهده شده است. بیماری پنلوکوپنی، نوعی عفونت ویروسی متفاوت از این بیماری است که تنها گربه‌سانان را آلوده می‌کند. دستمپر در سگ‌سانان بخش‌های مختلفی از بدن حیوان از جمله دستگاه گوارش، سیستم عصبی، دستگاه تنفس و مغز و نخاع را آلوده می‌کند.

هاری (rabies) نوعی بیماری ویروسی است که موجب التهاب مغزی حاد در انسان و برخی پستانداران دیگر می‌شود. ویروس از طریق بزاق حیوان مبتلا به هاری و پس از گازگرفتگی یا ایجاد خراش، وارد بدن جانوران شده و پس از ورود به اعصاب محیطی، به سوی دستگاه عصبی مرکزی رفته و شروع به تکثیر می‌نماید. زمان ابتلا و شروع علائم بیماری، بستگی به مسافتی دارد که ویروس باید در طول اعصاب محیطی طی کند تا به دستگاه عصبی مرکزی برسد. کلیه حیوانات خون‌گرم پستاندار چه وحشی و چه اهلی به این بیماری حساس هستند. البته در پرندگان ابتلاء به این بیماری فقط به‌طور مصنوعی در آزمایشگاه گزارش شده است. بسیاری از حیوانات از جمله راکون‌ها، خفاش‌ها، راسوها، میمون‌ها، گرگ‌ها، خرسها و روباه‌ها و حیوانات اهلی مثل سگ و گربه و گاو به این بیماری حساس بوده و قادر به انتقال بیماری به حیوانات هستند.

پلنگ موجودی است که علاقه مند به شکار سگ است و از آنجایی که سگ‌های ولگرد دارای نوعی بیماری هستند که اگر به پلنگ منتقل شود، پلنگ را از بین می‌برد و از این جهت که ناقل بیماری است نیز به محیط زیست ضربه وارد می‌کند.

رقابت غذایی با حیوانات شکارچی و لاشه خوار وحشی نیز ضربه‌هایی به حیات وحش مناطق تحت حفاظت وارد نموده است. سگ‌ها موفق‌ترین گونه در صنف لاشخورهای مهره دار هستند. سگ‌ها به دلیل تراکم زیاد، فعالیت شبانه و روزانه، تسلط فیزیکی و تحمل بیشتر در برابر مزاحمت‌های انسانی، بر کرکس‌ها در مرزهای ذخیره گاه حیات وحش رقابت می‌کنند. با نرخ رشد جمعیت 6.5 درصد در سال، تأثیر سگ‌ها در حاشیه ذخیره گاه‌ها تشدید می‌شود و تهدید موجود آنها برای لاشخورهای وحشی را تشدید می‌کند.

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

دورگه شدن با سگ‌سانان وحشی (Hybridization) انتخاب طبیعی خزانه ژنتیکی حیوانات وحشی را برای بهترین ویژگی‌های لازم برای بقا در طبیعت بهینه کرده است. دورگه شدن با سگ‌های اهلی که خزانه ژنی آنها با انتخاب مصنوعی انسان گرد آمده پیامدهای منفی برای نسل‌های بعدی این جانوران به همراه دارد. این پیامدها زمانی چشمگیر خواهد بود که حجم دورگه‌سازی بالا و جمعیت حیوان وحشی محدود باشد. ورود سگ‌های ولگرد به مناطق آزاد طبیعی باعث آمیزش آن‌ها با گرگ و به وجود آمدن یک گونه جدید به نام گرگاس شده است که هم خوی گرگ داشته و هم خوی سگ و همین امر موجب افزایش خطرات آن شده است. دورگه شدن گرگ و سگ به‌طور طبیعی و در حیات وحش نیز دیده می‌شود. این وضعیت بیشتر در نواحی نزدیک به سکونت‌گاه‌های انسانی اتفاق می‌افتد که تراکم جمعیتی گرگ‌ها کم و سگ‌ها زیاد است. بیشترین جمعیت گرگاس‌ها در ایالات متحده آمریکا زندگی می‌کنند. شمار گرگاس در این کشور در سال ۱۹۹۸ حدود ۳۰۰ هزار برآورد شده که برخی منابع آن را تا ۵۰۰ هزار بالا می‌برند. برای تولید گرگاس معمولاً گرگ خاکستری را با سگی از نژادهای گرگ‌مانند (مثل ژرمن شپرد یا سبیرین هاسکی یا مالاموت آلاسکایی) جفت می‌کنند.

راهکارها :

به منظور کاهش تعارضات و مشکلات سگ و حیات وحش ، اقدامات زیر توسط سازمان محیط زیست با همکاری و هماهنگی کارشناسان و متخصصان محیط زیست ، دامپزشکان ، تشکل‌های مردم نهاد و افراد داوطلب انجام شود:

-آموزش مردم به ویژه چوپان‌ها

-کاهش تعداد سگ‌ها در هر گله

-حذف مستقیم در زیستگاه‌های حساس به روش‌های انسانی و اخلاقی

-عقیم‌سازی و جمع‌آوری سگ‌ها در حاشیه مناطق حفاظت شده

چند روش متداول در کشورهای مختلف جهان برای رفع تعارضات و مشکلات سگ‌ها:

بمب سیانور

روزنامه گاردین درباره بمب سیانور اینگونه توضیح می‌دهد: دستگاه 44-M که بمب سیانور هم شناخته می‌شود ، لوله فیزی و دارای طعمه است که پس از فعال شدن ، مقداری از پودر سیانور را به دهان هدف اسپری یا پخش می‌کنند، این سیانور پس از ممزوج

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

شدن با رطوبت دهان حیوان منجر به مرگ هدف می شود. بمب سیانور از دهه 60 میلادی وارد بازار آمریکا شد. این روش موافقین و مخالفین بسیاری در ایالات متحده آمریکا دارد. سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا بمب سیانور را عامل بازدارنده مقابل حیوانات وحشی مهاجم معرفی کرده است.

متد چهار گانه گرفتن-عقیم سازی-واکسیناسیون-رها سازی CNVR

عبارت CNVR مخفف چهار کلمه جمع آوری (Collect)، عقیم کردن (Neuter)، واکسیناسیون (Vaccinate) و رها سازی (Return) است. رویه کار به این صورت است که کلیه سگ های دارای صاحب و بلا صاحب کشور جمع آوری شده و تک تک عقیم می شوند و پس از واکسیناسیون و علامتگذاری سگ به همان مکان قبلی بازگردانده می شود. این روش منطبق بر متد اعلامی سازمان جهانی بهداشت (WHO) و انجمن جهانی حمایت از حیوانات (WSPA) در دهه 90 میلادی است که دارای سه مرحله عقیم سازی (Sterilization)، آموزش (Education) و ثبت کردن (Registration) است.

مرگ آسان (Euthanasia)

شروع فرایند این متد تزریق داروهای بیهوشی با دوز بالا به سگ است که در نهایت منجر به مرگ بدون درد می شود. تزریق معمولاً به صورت وریدی (سیاهرگ) است که باعث می شود پس از گذشت چند ثانیه سگ بمیرد. سگ در هر مرحله تزریق به درجه عمیقی از بیهوشی می رود تا زمانی که ایست قلبی کند. سوئیس اولین کشوری بود که مجوز مرگ آسان را حتی برای انسان صادر کرد.

صادرات سگ !

پایگاه آماری (World Population Review) اعلام کرد مصرف گوشت سگ در برخی از کشور های شرق آسیا بالاست و تقریباً سالانه 30 میلیون سگ برای مصرف انسان کشته می شوند. مصرف گوشت سگ در آمریکا، کانادا و سوئیس نیز گزارش شده است. هلند از قرن 19م، جمعیتی بسیار بزرگ از سگ داشت. هلندی برای حل این مشکل، عقیم کردن سگ ها را اجباری کردند و همچنین تمام سگ های خانگی باید معاینه و واکسیناسیون می شدند. هزینه تمام این کارها هم به عهده دولت بود. اگر کسی این موارد را رعایت نمی کرد بیش از 16 هزار دلار جریمه می شد و حتی ممکن بود تا 3 سال زندانی شود. همچنین روی خرید و فروش سگ ها مالیات های سنگینی وضع شد، با این تمهیدات امروزه این کشور به اولین کشوری در جهان تبدیل شده است که سگ خیابانی و ولگرد ندارد.

نتیجه :

اولین همایش ملی پارک‌های ملی و مناطق تحت حفاظت

سگ‌های ولگرد با توجه به جمعیت رو به افزایششان و مشکلاتی که به وجود می‌آورند، نیازمند کنترل جمعیت هستند. با توجه به اینکه سگ‌ها روابط عاطفی نزدیکی با انسان دارند، راهکارهایی چون حذف مستقیم معمولاً با مقاومت و عدم پذیرش عموم جامعه روبه‌رو می‌شود. می‌توان با آموزش باعث کاهش منبع غذایی آن‌ها شویم، زیرا تا زمانی که عقیم‌سازی محدودی کوچکی را در بر بگیرد و منابع غذایی در دسترس کنترل نشوند، در کنترل جمعیت سگ‌ها موفق نخواهیم شد باید در نظر داشت که تصمیم‌های احساسی نمی‌توانند جایگزین راهکارهای علمی و کارشناسی شوند. همچنین باید در نظر داشت که این موضوع یک پدیده‌ی پیچیده و چندوجهی است و برای حل آن نیاز به اجرای چندین راهکار به‌طور همزمان است و این موضوع نمی‌تواند به‌دست یک فرد و یک نهاد حل شود.

منابع:

- [1] Gompper, M.E. The dog-human-wildlife interface: assessing the scope of the problem. In *Free-Ranging Dogs and Wildlife Conservation*: 54-9. Gompper, M.E. (Ed.). Oxford: Oxford University Press, 2014.
- [2] Vanak, A.T. & Gompper, M.E. Dogs *Canis familiaris* as car intraguild competition, *Mamm. nivores* their role and function *Rev.* 2009, 39, 265-283
- [3] Doherty, T.S. , Dickman, C.R. , Glen, A.S. , Newsome, T.M... Nimmo, D.G. , Ritchie, E.G. , Vanak, A.T. & Wirsing, A.J. The global impacts of domestic dogs on threatened vertebrates. *Biol Conserv*, 2017, 210, 56-59.
- [4] Villatoro FJ, Naughton-Treves L, Sepúlveda MA, Stowhas P, Mardones FO, Silva-Rodriguez EA. When free-ranging dogs threaten wildlife: public attitudes toward management strategies in southern Chile. *Journal of environmental management.* 2019 Jan 1; 229: 67-75.